

Seria Policy Brief cuprinde texte bazate pe surse publice. Opiniile exprimate reprezintă punctele de vedere ale autorilor.

România și Republica Moldova: un bilanț al relațiilor bilaterale

Dr. Ruxandra IVAN

În ciuda faptului că relația cu Republica Moldova a constituit o prioritate pentru politica externă românească în cea mai mare parte a intervalului care s-a scurs de la Revoluția din 1989 până astăzi, în ciuda unei retorici emoționale, centrată în jurul ideii fraternității între locuitorii celor două maluri ale Prutului, Republica Moldova este singurul vecin al României cu care aceasta nu are un Tratat politic bilateral. Mai mult decât atât, în trecut, relația bilaterală a fost marcată în mai multe rânduri de incidente diplomatice cu expulzări, ceea ce în mod normal ar constitui indiciul unor tensiuni serioase între cele două State. În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm jaloanele principale ale acestei relații bilaterale în ultimele două decenii și să punem în evidență factorii care au determinat evenimentele pe care le vom discuta. În analiza noastră, ne vom concentra atenția mai cu seamă asupra politicii interne din Republica Moldova și a modului în care aceasta a influențat raporturile cu România, precum și asupra rolului Rusiei în determinarea cursului de politică externă a unui stat pe care îl considerăm ca făcând parte din zona sa de influență exclusivă, așa-numita „vecinătate apropiată” (*near abroad*).

România este primul stat care a recunoscut independența Republicii Moldova, chiar în ziua declarării ei: 27 august 1991. Înaintea acestei date, oficialii români evitau să facă referiri la situația Basarabiei. În cartea fostului Ministru al Afacerilor Externe din perioada respectivă, în care prezintă documentele politicii externe din primii ani

după Revoluție¹, problema Republicii Moldova este tratată pasager și într-o manieră mai degrabă detașată. De exemplu, în septembrie 1990, Adrian Năstase se arată prudent în ceea ce privește situația din Moldova, atrăgând atenția că „în Moldova de dincolo de Prut trăiesc 1,5-2 milioane de Ruși, care pot fi o sursă suplimentară de probleme identitare legate de statutul minorităților, într-o Românie în care aceste probleme nu lipsesc”². Această reticență este legată și de preocuparea de a nu ofensa Uniunea Sovietică, în condițiile în care statutul de putere al acesteia era ambiguu, iar referințele la legătura istorică dintre România și Basarabia fuseseră interzise timp de 50 de ani. Era așadar destul de dificil ca problema Basarabiei să fie relansată imediat după Revoluția din decembrie 1989, cu atât mai mult cu cât problemele interne și internaționale pe care le avea de rezolvat România erau foarte numeroase. De altfel, analogia posibilă între Basarabia și Transilvania făcea ea însăși obiectul preocupărilor oamenilor politici, aceștia temându-se că, ridicând chestiunea Basarabiei, vor încuraja pretențiile Budapestei asupra Transilvaniei³.

Odată declarată independența, discursul acesta a început să se schimbe, recuperând teme de legătură istorice între cele două maluri ale Prutului. Declarațiile Guvernului și Parlamentului României cu ocazia independenței Republicii Moldova demonstrează un interes deosebit pentru noul stat, considerat un „stat românesc”. Guvernul este de părere că „proclamarea unui stat românesc independent pe teritorii anexate cu forța în urma înțelegerii secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pe cale pașnică a consecințelor nefaste ale acestuia, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român”⁴. La rândul său, Parlamentul român salută acest eveniment: „Proclamarea independenței Moldovei încoronează anii lungi și grei ai luptei fraților noștri moldoveni pentru apărarea identității lor naționale, a limbii și culturii române, pentru eliminarea vicisitudinilor la care au fost supuși în timpul dominației țariste și a regimului totalitar comunist, impus

1 Adrian NĂSTASE (ed.), *România după Malta*, 2 vol., Fundația Europeană Titulescu, București, 2006.

2 Conferință de presă din 14 septembrie 1990, în *ibidem*, vol. I., p. 329.

3 *Ibidem*, vol. II, pp. 349-356.

4 „Declarația Guvernului României” din 27 august 1991, în Petrache D. COJOCEA, *Istoria unui Tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Chișinău, Zamolxe, 2000, p. 170.

ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939, act pe care Parlamentul României l-a declarat *ab initio* nul și neavenit”⁵.

Cu toate acestea, declarațiile înflăcărâte despre fraternitatea care leagă „cele două popoare românești” nu sunt urmate de acțiuni concrete în vederea unificării. Argumentele principale care țin clasa politică românească departe de o întreprindere concretă în acest sens sunt legate, într-o primă fază, de dificultățile economice de a integra această țară, iar apoi de „incompatibilitatea acestei acțiuni cu obligațiile internaționale asumate în vederea viitoarei sale integrări în Uniunea Europeană”⁶. Cu toate acestea, avem de a face, în primii ani după independența Moldovei, cu o abundență de gesturi simbolice menite să apropie cele două țări: poduri de flori peste Prut (primul eveniment de acest gen datează din 6 martie 1990, pentru a marca deschiderea frontierei comune) și vizite la nivel înalt ale oficialilor din cele două țări.

Dar această insistență prea mare – la nivel retoric, cel puțin – asupra ideii de reunificare între România și Moldova provoacă o reacție violentă din partea minorităților etnice care trăiesc în Republica Moldova. Cele mai importante sunt minoritatea găgăuză, concentrată în sud, cu 5,2% din totalul populației, și cea rusească, cu 13% din populație⁷. Aceasta din urmă trăiește în special pe teritoriul Transnistriei, unde formează majoritatea. Aceste minorități etnice se simt amenințate de perspectiva reunificării. Găgăuzii își declară autonomia teritorială în sudul Moldovei în august 1990 și sunt imediat urmați de transnistreni. Tentativa de secesiune a Transnistriei va duce la războiul civil desfășurat în 1992 și la conflictul înghețat care i-a urmat și care durează până în zilele noastre. România a fost implicată, la început, în rezolvarea conflictului pe cale diplomatică, într-un cadru cvadripartit (împreună cu Rusia, Ucraina și Republica Moldova), dar se retrage din formatul de negocieri după doar câteva luni.

Negocierile pentru Tratatul de bază încep în 1992, dar sunt marcate de la început de divergențe în ceea ce privește formularea textului. Principalele puncte

5 „Declarație a Parlamentului României cu ocazia independenței Republicii Moldova, adoptată în ședința comună a Camerei deputaților și Senatului din 3 septembrie 1991”, în *Monitorul Oficial, partea a II-a*, no. 202, 4 septembrie 1991.

6 Jean-Michel DE WAELE, Cătălina ZGUREANU-GURAGATA, „La Moldavie: un cas exemplaire des difficultés de la transition post-soviétique? », în *Transitions*, vol. XLV, no. 2, martie 2006.

7 William CROWTHER, „Moldova's Post-Communist Transition: Ambiguous Democracy, Reluctant Reform”, în Ann LEWIS (ed.), *The EU and Moldova. On a Fault-line of Europe*, The Federal Trust, 2004, pp. 27-48, p. 28.

asupra cărora cele două părți au avut poziții diferite pe tot parcursul negocierilor sunt următoarele: calificarea pactului Ribbentrop-Molotov, pe care partea română dorește să îl denunțe explicit în tratat; introducerea expresiei „două state românești”; descrierea relației dintre cele două țări: este vorba de „fraternitate și integrare”, cum insistă partea română, sau pur și simplu de „bună vecinătate și cooperare”, cum ar dori partea moldovenească?⁸.

Așadar, în perioada 1991-1993, relațiile între cele două țări sunt marcate pe de o parte de un discurs pasional de ambele părți, însoțit, pe de altă parte, de o rețineră prudentă în ceea ce privește acțiunile întreprinse. Această „diferență în ceea ce ține de registrul afectiv și ceea ce ține de registrul pragmatic”⁹ este confirmată de ministrul Adrian Năstase care, în 1991, răspunde astfel la întrebările ziariștilor: „În ceea ce privește Moldova de dincolo de Prut, există două niveluri de analiză: unul emoțional, istoric (...) Apoi este nivelul politic, al responsabilității guvernamentale. Aici trebuie să ținem seama de nenumărate elemente, între aletele de situația politică internă din URSS...”¹⁰.

Relațiile dintre România și Republica Moldova se înrăutățesc vizibil din 1994, când o nouă Constituție moldovenească proclamă limba „moldovenească” drept limbă de stat. Cu această ocazie, Parlamentul României emite o declarație critică, interpretată de partea moldovenească drept o atitudine paternalistă a României față de statul suveran și independent moldovenesc. În același an, Republica Moldova decide, în sfârșit, să adere la Comunitatea Statelor Independente; atunci, Ministerul Afacerilor Externe declară că „locul firesc al Republicii Moldova, ca stat independent și suveran, este în rândul mării familii a națiunilor europene, și nu în cadrul vreunei structuri euro-asiatice...”¹¹. De acum înainte, Republica Moldova se detașează din ce în ce mai vizibil de doctrina „celor două state românești”, promovând o politică externă menită

8 Detalii ale negocierilor în Charles KING, „Marking Time in the Middle Ground: Contested Identities and Moldovan Foreign Policy”, in Rick FAWN (ed.), *Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies*, London and Portland, Frank Cass, 2004, pp. 60-82, p. 67; dar mai ales Petrace D. COJOCEA, *op. cit.*

9 Angela DEMIAN, „Logiques identitaires, logiques étatiques. Les relations entre la Roumanie et la République de Moldavie », in Catherine DURANDIN, Magda CARNECI (eds.), *Perspectives roumaines. Du postcommunisme à l'intégration européenne*, Paris, L'Harmattan, 2004, pp. 213-269, p. 217.

10 „Conferință de presă din 14 septembrie 1990”, *loc. Cit.*

11 Ion CALAFETEANU (coord.), *Istoria politicii externe românești*, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 685.

să consolideze identitatea moldovenească în detrimentul celei românești. Deși retorica „relațiilor privilegiate” se păstrează în diplomația ambelor maluri ale Prutului, frecvența contactelor bilaterale se reduce la minimum, iar acțiunile concrete întreprinse în vederea unei apropieri reale lipsesc. După ani buni de negocieri, la 28 aprilie 2000, tratatul politic bilateral este în sfârșit parafat, dar el nu va fi semnat după schimbarea de majoritate parlamentară și de guvern din România.

În anii 2000 încep și incidentele diplomatice dintre cele două țări. La începutul lui octombrie 2001, Ministrul Justiției din Republica Moldova, Ion Morei, spune în fața CEDO că ajutoarele financiare oferite de guvernul român către biserica metropolitană a Basarabiei sunt „o dovadă a expansionismului românesc”¹². În replică, Primul Ministru Adrian Năstase anulează o vizită oficială programată pentru sfârșitul lui octombrie. În aceeași lună, ziarul *Evenimentul zilei* publică o presupusă scrisoare adresată de ambasadorul Moldovei la București, Emil Ciobu, către guvernul său, în care denunță politica dusă de guvernul român, care ar viza să „impună valorile românești în mentalitatea cetățenilor” moldoveni, în vederea unei viitoare unificări¹³. Autenticitatea scrisorii a fost contestată de autoritățile moldovenești, dar ea a contribuit la creșterea tensiunii în relația bilaterală.

Un alt incident diplomatic survine în 2002, când atașatul militar al ambasadei române la Chișinău, Ion Ungureanu, este expulzat de autoritățile moldovenești. El este acuzat de a fi susținut manifestațiile populare care denunțau rusificarea țării de către guvernul comunist. Drept răspuns, adjunctul ambasadorului Moldovei la București, Iacob Popovici, este declarat *persona non grata* de autoritățile române¹⁴.

Pentru a legitima teza conform căreia limba moldovenească este diferită de cea română, autoritățile de la Chișinău încurajează publicarea de cărți de istorie și lingvistică ce argumentează această teză. Unul din gesturile cele mai criticate de către comunitatea științifică a filologilor este apariția, în 2003, a unui dicționar moldo-român¹⁵.

12 *Evenimentul zilei*, 5 octombrie 2001.

13 *Evenimentul zilei*, 6 octombrie 2001.

14 *Moldova azi*, 6 noiembrie 2001.

15 Vasile STATI, *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, 2003. Vezi și o critică a lucrării: Andra ȘERBĂNESCU, „Se sparie gândul...”, în *Revista 22*, anul XIV, no. 704, 2-8 septembrie 2003.

Începând cu 2005, România încearcă o nouă apropiere, care se bucură de o primire mai degrabă rezervată din partea Moldovei. Președintele Băsescu intensifică declarațiile despre legătura privilegiată, exprimând susținerea României pentru integrarea europeană a Republicii Moldova și pentru rezolvarea conflictului transnistrean¹⁶, dar aceste bune intenții rămân, deocamdată, la nivel de declarații. El insistă și asupra „identității de limbă” a celor două țări¹⁷, un subiect sensibil în relația bilaterală. Aceste declarații nu vor avea nici un ecou. În plus, în declarațiile Președinților celor două țări nu se mai face nici o referire la semnarea Tratatului bilateral. Declarațiile legate de Republica Moldova trebuie înțelese și în contextul politicii românești la Marea Neagră și a intenției României de a-și asuma un rol de lider regional: axa București-Londra-Washington, regiunea Mării Negre și Republica Moldova au constituit cele trei mari priorități ale politicii externe românești¹⁸. Noi tensiuni între cele două țări survin în iulie 2006, când Președintele Băsescu, cu ocazia unei întâlniri cu bursierii moldoveni în România, declară că „România a oferit Republicii Moldova, șefului statului moldovean, și varianta de a intra odată cu noi în Uniunea Europeană...”¹⁹; el continuă spunând că „Am rămas singura țară, singurul popor încă separat (...) Unificarea noastră se va face în interiorul Uniunii Europene, și nu altfel”²⁰.

În timpul revoltelor din aprilie 2009 de la Chișinău împotriva guvernului comunist al lui Vladimir Voronin se înregistrează noi incidente diplomatice. Ministrul și Ministrul consilier al Ambasadei României în Republica Moldova sunt declarați *personae non gratae*. România nu a urmat practica diplomatică uzuală și nu a răspuns cu reciprocitate, dar ambasadorul Moldovei la București, Lidia Guțu, a fost rechemată în țară pentru consultări. În aceeași perioadă, Moldova a reintrodus regimul de vize pentru români, iar câteva puncte de trecere a frontierei au fost blocate. Toate aceste

16 Comunicat de presă al Președinției din 21 ianuarie 2005, www.presidency.ro

17 Discursul d-lui Traian Băsescu, Președintele României, la Council of Foreign Relations, 10 martie 2005, www.presidency.ro.

18 Vezi pentru discuția mai detaliată Ruxandra IVAN, *La politique étrangère roumaine 1990-2006. Acteurs, processus et résultats*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 2009.

19 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la dejunul cu elevii olimpici la istorie din Republica Moldova, București, 1 iulie 2006, www.presidency.ro.

20 *Ibidem*.

măsurile sunt luate pe fondul convingerii lui Vladimir Voronin că România s-ar afla în spatele revoltei de la Chișinău²¹.

După căderea comuniștilor de la putere în Republica Moldova, relațiile dintre cele două țări au devenit vizibil mai bune. Întâlnirile la nivel înalt, comisiile de lucru comune, acordurile la nivel guvernamental încheiate se multiplică²². Prima ședință comună a guvernelor celor două țări are loc la Iași, la 3 martie 2012. Există și o Comisie Interguvernamentală România-Republica Moldova pentru integrare europeană, pe a cărei agendă se află negocierea Acordului de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător UE-Republica Moldova²³. Relațiile stau de această dată sub semnul „pragmatismului”, și au mult mai puțină încărcătură emoțională. România evită să mai facă referiri evidente la „fraternitate”, însă pune accentul pe ajutorul acordat Republicii Moldova pentru integrarea europeană, care constituie o prioritate pentru guvernul de la Chișinău. România pune la dispoziția Moldovei cele peste 180 000 de pagini din *acquis*-ul comunitar traduse de Institutul European într-un efort de ani de zile.

De asemenea, pe plan economic, România încearcă să contribuie la reducerea dependenței energetice a Republicii Moldova față de Rusia prin construirea unui gazoduct între Iași și Ungheni, cu o capacitate de 1,5 miliarde mc/an. Conducta urmează să aibă 40 de km, costul estimat este de 20 milioane de euro, finanțată prin fonduri europene și de companiile Transgaz din România și Moldovagaz²⁴. Gazoductul este prevăzut să devină funcțional în decembrie 2013²⁵.

Politica internă din Republica Moldova și relațiile bilaterale

Politica internă din Republica Moldova a marcat, fără îndoială, relația bilaterală. Acest lucru este legat de o particularitate a acestei țări, în care clivajul identitar este cel mai important clivaj de structurare a scenei partizane și a societății în

21 „Revolta de la Chișinău”, în *Evenimentul zilei*, 8 aprilie 2009, www.evz.ro.

22 Conform Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene din Republica Moldova, cadrul juridic bilateral cuprinde la această oră (decembrie 2012) 158 de acorduri și tratate semnate și 41 în curs de negociere (www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala).

23 Comunicat de presă al Ministerului Afacerilor Externe, 2 iulie 2012.

24 „România va ajuta Republica Moldova să-și reducă dependența de gazele rusești după finalizarea gazoductului Ungheni-Iași”, *Hotnews*, 26 aprilie 2012, www.hotnews.ro.

25 „Victor Ponta la Chișinău”, 17 iunie 2012, www.adevarul.ro.

general²⁶. Marea dezbatere care animă așadar societatea moldovenească în primele două decenii după independență este cea legată de identitatea ca popor: este vorba de o identitate slavă, cea construită de politica de sovietizare lansată de Stalin odată cu inventarea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești pe teritoriul Transnistriei în 1924²⁷, sau de o identitate românească? Opțiunea de politică externă a țării depinde în primul rând de poziția pe care o au elitele aflate la guvernare față de această chestiune identitară.

Republica Moldova nu are o tradiție statală anterioară independenței, are o puternică minoritate rusă pe teritoriul său și este dependentă economic de Rusia. În plus, ea se află prinsă între două state – România și Rusia – care ar putea emite pretenții, justificate istoric, asupra teritoriului ei. De aceea, supraviețuirea ca stat a Moldovei, mai cu seamă în anii 90, putea fi pusă în chestiune din mai multe puncte de vedere: identitar, economic, teritorial.

Primele alegeri de după independență au fost câștigate de Frontul Popular, partid constituit de militanții pentru limba și cultura românească la sfârșitul anilor 80. Acesta era un partid centrat în jurul ideii de „românitate”, preocupările sale principale fiind legate de promovarea limbii și culturii române, și, pe termen lung, reunificarea Moldovei cu România²⁸. Principala sa victorie datează din 1989 și este o lege care stabilește că limba română este limbă oficială; această lege va fi în vigoare până în 1994, când glotonimul este schimbat din „română” în „moldovenească”. În același timp, imnul adoptat odată cu independența este „Deșteaptă-te Române!”. Teama de a vedea Moldova unindu-se cu România declanșează mișcări de protest din partea minorităților găgăuză, rusă și ucraineană, care degenerază în conflicte interetnice. Pe acest fond, în sânul Frontului Popular se creează o aripă radicală, care cere unirea cu România, și o aripă moderată, din care face parte și președintele în funcție la vremea respectivă, Mircea Snegur, care este conștientă de nevoia de a tempera discursul unificării pentru a menține pacea și unitatea statală. De aceea, guvernul Sangheli, format în 1992, se concentrează asupra reformelor economice și asupra reducerii

26 Charles KING, *art. cit.*, p. 64.

27 Marten BEKS, Olga GRAUR, „Cultural Politics in Moldova. Undermining the Transition?”, in *Transitions*, vol. XLV, no. 2, 2006, pp. 17-41, p. 25.

28 Cătălina ZGUREANU-GURAGATA, „Le discours politique nationaliste et son rôle dans la formation des partis politiques en République de Moldavie après 1991”, in *Transitions*, vol. XLV, no. 2, 2006, pp. 91-109, p. 95.

conflictelor interetnice. Aripa radicală a Frontului Popular reușește să blocheze activitatea Parlamentului, ceea ce duce la alegeri legislative în 1994. Acestea sunt câștigate de Partidul Democrat Agrar, cu un procentaj de 43,18% din voturi și 56 locuri din 104 în Parlament²⁹, urmat de Partidul Socialist, pro-rus, cu 22% din voturi și 28 de locuri. Frontul Popular obține 7,53% din voturi și 9 locuri. Rezultatele alegerilor demonstrează distanța reală a populației față de retorica „românismului”: „Cel mai important rezultat a fost respingerea populară a partidelor identificate cu „pan-românismul” în favoarea celor care susțineau o identitate moldovenească independentă și pacificarea etnică”³⁰.

În 1994 este elaborată o nouă Constituție, care creează un sistem politic semi-prezidențial și stabilește că limba vorbită în Republica Moldova este limba moldovenească. Constituția confirmă astfel rezultatele electorale care demonstraseră gradul de saturație al populației față de interminabila dezbateră asupra identității naționale. Cu toate acestea, dispariția de pe agenda politică moldovenească a proiectului de reunificare nu rezolvă problemele structurale ale țării: economia moldovenească este în cădere liberă din 1994, elitele politice luptă pentru putere pe fondul absenței unei societăți civile cristalizate, iar sistemul semi-prezidențial împiedică stabilirea unor responsabilități clare pentru actul guvernării³¹.

În 1995, Parlamentul adoptă „concepția de politică externă”, care preconizează o relație cu România nu pe principiul celor două Germanii în timpul Războiului Rece, așa cum ar fi dorit România, ci al relației Germania-Austria³²: este vorba de concepția „basarabismului”.

Alegerile prezidențiale din 1996 îl aduc la putere pe Petru Lucinschi, fost Prim Secretar al Partidului Comunist, susținut de stânga moldovenească. Lucinschi are o atitudine binevoitoare față de România și face prima vizită oficială la București. Dar deplasarea preferințelor electoratului spre stânga este vizibilă și la alegerile parlamentare din 1998, când Partidul Comunist obține cel mai mare procentaj de voturi: 30%³³. Or, stânga moldovenească este asociată cu o viziune pro-rusă în politica

29 Rezultatele oficiale ale alegerilor se află pe site-ul www.parties.e-democracy.md

30 William CROWTHER, *art. cit.*, p. 32.

31 *Ibidem*, pp. 34-35.

32 Cf. Charles KING, *art. cit.*, p. 69.

33 www.parties.e-democracy.md

externă, care susține o integrare mai avansată în Comunitatea Statelor Independente, ba chiar aderarea la Uniunea Rusia-Belarus³⁴. Fragmentarea eșichierului politic rezultată după alegerile din 1998 aduce și mai multă instabilitate politică în Republica Moldova. Pus în fața imposibilității de a forma un guvern funcțional, Petru Lucinschi convoacă în 1999 un referendum pentru schimbarea formei de guvernământ în republică prezidențială. Slaba prezență la urne împiedică validarea referendumului. Rivalii politici ai lui Lucinschi au răspuns prin propunerea de a crea o republică parlamentară. Propunerea primește susținerea Parlamentului, iar schimbarea formei de guvernământ are loc în 2000. În ciuda acestui fapt, instabilitatea se propagă dincolo de această dată, deoarece tentativa de a alege Președintele eșuează de trei ori în Parlament (în 1, 4 și 21 decembrie 2000). Ca urmare a acestui blocaj, Parlamentul este dizolvat și se organizează alegeri legislative în februarie 2001. Cu 50,07% din voturi și 71 de locuri din 101 în Parlament, Partidul Comunist reușește să-și impună candidatul, Vladimir Voronin, pentru funcția de Președinte. Este debutul unei lungi perioade de guvernare a Partidului Comunist, care va dura până în 2009 și va consolida o politică externă de distanțare față de România. Acest lucru este vizibil legat de incidentele diplomatice din anii 2001-2002 pe care le-am menționat în secțiunea anterioară. Perioada controlului Partidului Comunist din Republica Moldova asupra scenei politice coincide cu cea a relațiilor tensionate cu România. Dar ea coincide și cu reapariția chestiunilor legate de identitatea națională în prim-planul vieții politice moldovenești, deoarece guvernul încearcă, în 2002, să impună limba rusă ca limbă oficială, odată cu un manual de istorie care legitimează și confirmă teza slavității poporului moldovenesc. Aceste inițiative provoacă manifestații de stradă, organizate de succesorul Frontului Popular, Partidul Popular Creștin Democrat, în urma cărora aceste legi sunt retrase. Dar trebuie să notăm că „chiar și în perioadele lor de maximă intensitate, aceste proteste erau, în mod evident, susținute doar de o minoritate conștientă politic a comunității românofone. În general, susținerea populară pentru comuniști rămâne puternică”³⁵. Acest lucru este confirmat de alegerile parlamentare din martie 2005, care sunt din nou câștigate de o majoritate comunistă (45,98% din voturi și 56 mandate din 101). Rezultatele oficiale ale alegerilor din aprilie 2009 îi

34 William CROWTHER, *art. cit.*, p. 38.

35 *Ibidem*, p. 45.

confirmă pe comuniști ca forță politică majoritară, cu 49,48% din voturi și 60 de mandate³⁶. În urma eșecului de a alege un președinte și a repetării alegerilor în 29 iulie 2009, la care se adaugă acuzațiile de fraudare a votului și manifestațiile anticomuniste din aprilie, comuniștii scad din ce în ce mai mult în preferințele electoratului, pierzând definitiv majoritatea la alegerile din 28 noiembrie 2010 (39,34% din voturi și 42 de mandate³⁷. Alianța între PD, PL și PLDM, care formează guvernul, se situează pe dimensiunea pro-europeană a clivajului identitar, fără a fi, în același timp, adepți ai „românismului”. De aceea, începând cu 2010, relațiile între România și Republica Moldova se ameliorează vizibil, dar se mențin într-un registru pragmatic, care gravitează în jurul sprijinului dat de România pentru integrarea europeană.

În România, poziționarea față de Republica Moldova nu a făcut niciodată obiectul unui clivaj partizan și nici măcar a unor dezbateri de pe poziții diferite: toate partidele politice sunt de acord că această relație este prioritară pentru România, dar la nivel concret, acțiunile întreprinse nu au reflectat, până destul de recent, această emfază discursivă. Cea mai mare parte a inițiativelor guvernului român vizează sprijinirea identității culturale românești în Republica Moldova.

Impactul factorilor externi asupra relațiilor bilaterale. Influența Rusiei

Rusia a exercitat o influență decisivă asupra politicii externe (și chiar interne) din Republica Moldova prin intermediul a două pârghii importante pe care le are la dispoziție: instrumentalizarea situației din Transnistria, pe de o parte, și presiunile economice, pe de altă parte.

A. Conflictul din Transnistria

Transnistria și-a declarat autonomia la 2 septembrie 1990 și și-a proclamat independența la 25 august 1991, deci *cu două zile înainte* de proclamarea independenței Republicii Moldova. Dar conflictul armat între regiunea separatistă și metropola sa începe abia în 1992. Teritoriul transnistrean are un statut special în Moldova. În 1924, moment în care, după cum se știe, Basarabia făcea parte din România mare, Stalin creează la est de Nistru Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească (RSSAM). Acest teritoriu nu a fost niciodată românesc; la

³⁶ <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2009/>

³⁷ <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2010/results/>

acea dată, el era totuși locuit de o populație moldovenească în procentaj de 34%³⁸. Stalin s-a servit de această strategie geopolitică pentru a lansa conceptul de „moldovanism”, bazat pe ideea că ar exista un popor moldovenesc diferit de cel român, a cărui limbă și cultură ar fi de origine slavă. O parte din acest teritoriu a fost încorporat în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească după 1940: este vorba despre actuala Transnistria. La începutul anilor 90, Transnistria este locuită de un procentaj important de populație rusă și ucraineană. Deoarece este cea mai industrializată regiune a țării, cea mai mare parte a producției industriale a Republicii Moldova provine de aici. La Tiraspol, capitala republicii separatiste, se găsea, în momentul secesiunii, cel mai mare depozit de armament sovietic din Europa³⁹. Această regiune este așadar importantă din mai multe puncte de vedere: economic, deoarece constituie rezervorul industrial al Republicii Moldova, dar și geopolitic, deoarece poate constitui un cap de pod pentru Rusia pentru a controla atât Republica Moldova, cât și Ucraina. Așadar, în 1992, armata rusă staționată în Moldova, Armata a 14-a, se retrage către Transnistria, unde a rămas până în zilele noastre ca forță de *peace-keeping* auto-proclamată. „Războiul transnistrean și îndatoririle privind menținerea păcii în zonă au furnizat Rusiei posibilitatea de a menține trupe, în pofida faptului că prezența unor trupe străine în orice parte a teritoriului Moldovei reprezenta o violare a Constituției acestei țări, care își declarase neutralitatea după dezmembrarea URSS”⁴⁰.

1992 este un moment de turnură în politica Rusiei față de Republica Moldova. Dacă, într-o primă fază, Boris Elțan susținuse mișcarea de independență moldovenească pentru a submina puterea lui Gorbaciov, condamnând tendințele separatiste transnistrene⁴¹, după 1992 el începe să joace cartea protecției populațiilor rusești din fostele republici sovietice. De aceea, în timpul conflictului armat, Rusia se erijează în arbitru și pretinde un rol major în tentativele de soluționare pacifică. În același timp însă, în ciuda acestui pretins rol de arbitru, soldații ruși din Armata a 14-a au deschis focul alături de separatiști împotriva pozițiilor moldovenești în mai 1992.

38 Marten BECKS, Olga GRAUR, *art. cit.*, p. 25.

39 Institutul Ovidiu Șincai, *Transnistria. Evoluția unui conflict înghețat și perspective de soluționare*, București, septembrie 2005, p. 3.

40 Janusz BUGAJSKI, *Pacea Rece. Noul imperialism al Rusiei*, București, Editura Casa Radio, 2005, p. 136.

41 *Ibidem*, p. 132.

România a făcut parte din primul format multilateral de negocieri pentru soluționarea crizei, împreună cu Rusia, Ucraina și Republica Moldova. Această participare se limitează la câteva luni, deoarece deja în august 1992, Comisia Unificată de Control, care ar fi trebuit să asigure menținerea păcii, era formată din reprezentanți ai Rusiei, Moldovei, Transnistriei și ai OSCE. Mai târziu, Ucraina devine și ea parte la formatul de negociere. Conform lui Bugajski, inventarea acestei „pentagonale” de către Rusia este menită să țină departe țările occidentale de o eventuală implicare în conflict⁴². Neparticiparea României la negocieri este un indicator al relevanței acesteia ca actor regional, dar și al percepției că țara noastră ar fi un actor lipsit de neutralitate: în anul 2001, când România a preluat președinția OSCE, a trebuit să accepte să nu se implice în dosarul Transnistriei din acest motiv⁴³. Tocmai în aceste condiții, este curios cum Rusia și Ucraina, ale căror interese în Transnistria sunt evidente, au fost acceptate de OSCE ca parteneri cu statut neutru în negocierile multilaterale.

Din 1994 până astăzi au existat mai multe tentative și propuneri de soluționare a conflictului înghețat, dintre care le vom menționa pe cele mai importante și pe cele mai excentrice. „Memorandumul Primakov” din 1997 propune definirea relațiilor dintre Chișinău și Tiraspol prin sintagma „stat comun”⁴⁴. Această expresie a fost acceptată de cele două părți, dar interpretată total diferit: pentru Moldova, însemna autonomie regională pentru Transnistria, pe când pentru aceasta din urmă sensul trimitea la o confederație în care cele două entități ar fi avut un statut egal⁴⁵. În 2003, „memorandumul Kozak” prevede federalizarea Republicii Moldova, inclusiv posibilitatea pentru Transnistria și Găgăuzia de a cere secesiunea în urma unor referendumuri. Planul nu prevede nici o garanție internațională, iar din acest motiv el nu a fost acceptat de OSCE. De altfel, ca urmare a demonstrațiilor populare și a intervențiilor diplomatice ale Statelor-Unite și țărilor europene, memorandumul nu a fost acceptat de guvernul comunist de la Chișinău.

42 *Ibidem*, p. 139.

43 Ministrul Afacerilor Externe din perioada respectivă, Mircea Geoană, susține că „una din condițiile atribuirii președinției OSCE României, care era foarte importantă pentru ca să avem mai multă influență în jocurile integrării euro-atlantice, a fost să cedăm altei țări dosarul Transnistriei” (Interviu cu Mircea Geoană, București, 5 decembrie 2005).

44 Institutul Ovidiu Șincai, *op. cit.*, p. 4.

45 *Ibidem*.

O altă inițiativă rusă, neoficială de data aceasta, este lansată în 2004 la București de directorul Institutului de Strategie Națională de la Moscova, Stanislav Belkovski. Acesta propune o soluție radicală: independența Transnistriei, care pe termen mediu urma să se unească cu Rusia, și unificarea Moldovei cu România⁴⁶. Planul nu este discutat în cercurile oficiale nici în Republica Moldova, nici în România. Ucraina face și ea o propunere proprie: „planul Poroșenko”. Acesta vizează o federalizare *soft*, în care rolurile principale le-ar avea parlamentele de la Chișinău și Tiraspol, cu o mediere din partea Rusiei, Ucrainei și OSCE-ului.

Nici una dintre aceste propuneri nu a întrunit consensul. În același timp, s-au semnat mai multe acorduri internaționale sub egida OSCE care prevedeau retragerea trupelor rusești din Transnistria. Primul, datând din 1994, prevedea retragerea definitivă până în 2002. Cel de-al doilea, semnat la Istanbul în 1999, reiterea acest termen, fixând date precise pentru diferite categorii de armament. Nici unul din aceste acorduri nu a fost respectat de Rusia. În 2002, Vladimir Putin a denunțat acordurile, condiționând retragerea de situația juridică din Transnistria. Deoarece aceasta nu a fost încă reglementată, trupele rusești se găsesc încă acolo.

La 17 septembrie 2006 a fost organizat în Transnistria un referendum în care 97% din populație s-a pronunțat pentru „un curs de politică independentă având ca obiectiv final unificarea cu Rusia”⁴⁷. 95% din populația Transnistriei a răspuns cu „nu” la întrebarea privind reunificarea cu Moldova. Comunitatea internațională nu a recunoscut referendumul, Rusia fiind singura țară care a făcut-o. Conform lui Bugajski, cazul transnistrean este reprezentativ pentru strategia Rusiei de a-și redobândi controlul total asupra „vecinătății apropiate”, fostele Republici sovietice⁴⁸. Este vorba de un scenariu în care conflictele înghețate sunt alimentate și întreținute cu scopul de a justifica prezența armatei ruse ca garantă a păcii.

B. Pârghiile economice

Dependența economică este și ea o pârghie impotrantă pentru influența rusă în Republica Moldova. Aceasta este în întregime dependentă pentru nevoile sale de

46 Vitalie CIOBANU, „Proiectul Belkovski: Transnistria contra Basarabia. O provocare cu multe tăişuri”, în *Contrafort*, no. 5-6 (115-116), mai-iunie 2003, www.contrafort.md.

47 *RFE/RL Newsline*, 18 septembrie 2006.

48 Janusz BUGAJSKI, *op. cit.*, p. 137.

petrol și de energie electrică de Rusia, care poate astfel decide în mod unilateral prețul la care vinde aceste resurse. Către sfârșitul anilor 90, Republica Moldova a trebuit să accepte să vândă mai multe din întreprinderile sale strategice Rusiei, în schimbul diminuării datoriei enorme pe care o acumulase. Prin urmare, companiile ruse, mai ales Gazprom, sunt proprietarele a unei părți importante din industria și resursele Moldovei⁴⁹. Interesant este că și România ar fi putut cumpăra, în anii 90, pachete majoritare în companiile moldovenești în schimbul datoriilor acestora pentru electricitate, dar negocierile s-au blocat⁵⁰.

Un alt incident semnificativ în relațiile moldo-ruse datează din 2009, când importul de vin moldovenesc în Rusia a fost blocat din cauza incidentelor legate de rezultatele alegerilor. Rusia deține, de asemenea, majoritatea canalelor media din Republica Moldova⁵¹.

Așadar, prezența Rusiei ca actor regional dominant în vecinătatea sa apropiată a marcat, cu siguranță, relația bilaterală dintre România și Republica Moldova, împiedicând o apropiere și o cooperare mai aprofundată între cele două țări. Acest factor, coroborat cu guvernarea comunistă de la Chișinău, a facilitat o perioadă de aproape un deceniu de relații mai degrabă reci între cele două țări, perioadă care va fi depășită doar cu mari dificultăți pe fondul curențelor structurale acumulate până în 2009. După cum o arată evaluarea generală a relației bilaterale din 1991 până astăzi, „temperatura” acestora depinde foarte mult de orientarea ideologică a forțelor politice aflate la guvernare la Chișinău, precum și de interesul Rusiei pentru Republica Moldova. În mod concret, România nu poate face prea multe pentru a depăși aceste două condiționări; ceea ce poate face, însă, este o monitorizare atentă a situației, pentru a fi capabilă să sesizeze la timp ferestrele de oportunitate.

De asemenea, unul din aspectele care deranjează cel mai mult și a creat adesea iritare la Chișinău este atitudinea paternalistă afișată în mai multe rânduri de oficialii români și chiar de instituțiile Statului: chiar și declarațiile Guvernului și Parlamentului cu ocazia independenței Republicii Moldova sunt grăitoare în acest sens. De aceea, un

49 Pentru detalii privind dependența economică, vezi și BUGAJSKI, *op. cit.*, pp. 139-140, KING, *art. cit.*, p. 75, CROWTHER, *art. cit.*, pp. 36-37.

50 Victor CHIRILĂ, „Republic of Moldova Relations with Romania”, in A.A., V.V., *The Foreign Policy of the Republic of Moldova*, Chișinău, Cartdidact, 2010, pp. 11-49, p. 16.

51 Radu VRABIE, „Relationship of the Republic of Moldova with the Russian Federation”, in A.A., V.V., *op. cit.*, pp. 99-112, p. 107.

discurs mai temperat în ceea ce privește „relația specială” ar putea contribui, pe viitor, la semnarea tratatului bilateral atât de controversat între România și Republica Moldova.